

УДК 327

Н. Яковенко, д-р іст. наук, проф.,
Г. Піскорська, канд. іст. наук, наук, співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЗМІНА СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ М'ЯКОЮ ТА ЖОРСТКОЮ СИЛАМИ В МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Представлено, як Європейський Союз і Росія розглядають роль м'якої сили в міжнародних відносинах, показано співвідношення силових і несилових інструментів в їхній зовнішній політиці. Проаналізовано геополітичні проекти Європейського Союзу та Росії. Робиться висновок, що хоч ЄС володіє ширшим потенціалом впливу, йому бракує цілісної стратегії використання власних інструментів, особливо в політичному вимірі. Росія поки що володіє необхідними ресурсами для обмеження впливу ЄС на трансформаційні процеси, що розвиваються на пострадянському просторі.

Ключові слова: Європейський Союз, Росія, м'яка сила, жорстка сила, українська криза, геополітичні проекти, цінності.

Зміни в сучасному світі й посилені конфронтація між Заходом і Росією ставлять питання про зміну співвідношення між силовими і несиловими інструментами впливу в міжнародних відносинах. Сьогодні можна впевнено говорити, що ризик війни між провідними світовими державами сягнув найвищого рівня з початку 80-х рр. минулого століття. Як і за часів СРСР і холодної війни загроза з боку Росії носить системний характер. Дослідження ілюструє відмінності у сприйнятті та використанні інструментів м'якої та жорсткої сили в ЄС і Росії, відображає теоретичну та практичну еволюцію м'якої сили і пояснює загальні тенденції. Експерти і політики все частіше говорять про загрозу війни між світовими державами [16].

Українська криза, обопільні санкції та результати виборів у США дають підстави припустити, що сучасні держави повернулися до політики сили. Правляча верхівка Російської Федерації, порушивши принципи міжнародного порядку, поставила свою країну в стан протистояння із Заходом і світовою спільнотою не так з геополітичних міркувань, як для збереження своєї влади і домінування на пострадянському просторі. РФ фактично вступила на шлях самоізоляції та силової конфронтації з іншими державами у вигляді "гібридної війни". Ідеться про поєднання традиційних жорстких силових методів ведення зовнішньополітичної боротьби з м'яким латентним залученням внутрішніх груп впливу, використанням арсеналу інформаційної війни [3].

Для проведення політики м'якої сили необхідно мати потужний політичний, економічний і культурний фундамент. Привабливий образ країни формується не лише за допомогою інформаційних кампаній, а й на рівні базового визначення мети. Як вихідна передумова необхідний проект стратегічного розвитку, який пропонує свої відповіді на нагальні соціально-економічні та політичні виклики. Ключовим поняттям тут є категорія лідерства. Держава, яка не готова відігравати роль лідера, не здатна створити механізми генерації м'якої сили. Основоположник концепції м'якої сили Джозеф Най у зв'язку із цим зазначає: "Країна може досягати бажаних для себе результатів у світовій політиці тому, що інші країни – захоплюючись її цінностями, наслідуючи її приклад, прагнучи до її рівня процвітання і відкритості – хочуть слідувати за нею" [19].

За своєю суттю технології м'якої сили припускають використання нематеріальних ресурсів, досягнень культури, методів переконання і політичних ідеалів для здійснення необхідного впливу на населення зарубіжних країн без застосування традиційних прийомів силового, у тому числі військового тиску. "М'яка сила" – "це спонукання інших хотіти результатів, які ви хотіли б отримати". М'яка сила – більше, ніж просто переконання, умовляння або здатність спонукати зробити щонебудь за допомогою аргументів, хоч усе це є важливими елементами цієї сили. М'яка сила – це також зда-

тність привабити, і приваблювання часто веде до взаєморозуміння. По-іншому, м'яка сила – це здатність надати те, що хочеш через приваблювання: soft power is the ability to get what you want through attraction [19].

За Дж. Наєм, "м'яка сила" характеризується трьома основними елементами: – культура (у широкому розумінні цього поняття); політична ідеологія (політичні цінності); зовнішня політика (дипломатія). Противагою м'якої сили виступає жорстка сила (hard power), яка зазвичай асоціюється із сукупністю військової могутності, економічними і політичними потенціалами.

На відміну від м'якої сили, яка застосовує інструменти консенсусу, зовнішньополітичних заходів, співпрацю, жорстка сила ґрунтується на прийомах і методах нав'язування і примусу. Класичні інструменти політичного впливу – жорстка і м'яка сили – намагаються притосуватися до нової політичної реальності, до нового середовища, яке не є дружнім і податливим ні для чисто м'яких, ані для чисто жорстких технологій. У результаті їхнього комбінування та поєднання з жорсткими інструментами з'являється "розумна сила" [20].

Автор концепції м'якої сили стверджує, що в інформаційну епоху справжня боротьба на світовій арені розгорнеться не між арміями, а між ідеями і системами цінностей. Важливою частиною стратегії м'якої сили Дж. Най вважав її ідейний зміст – наратив. Щоб бути впливовим на світовій арені, міжнародний актор повинен мати свою історію, у рамках якої відбувається вся його зовнішньополітична діяльність [20].

Радянський Союз мав значний ресурс реалізації політики м'якої сили, що спиралася на універсалістський глобальний проект. Відмовившись від нього після 1991 р., Росія практично втратила відповідний потенціал. Обвал радянської державності призвів до фундаментального зміщення уявлення російських еліт про світ і своє місце в ньому.

ЄС за своєю суттю є тривалим проектом, метою якого є: за допомогою політико-економічної інтеграції, заснованої на розумінні загальних цінностей та інтересів країн-членів ЄС, попередити можливі конфлікти й війни на європейському континенті. Стратегічним імперативом проекту Європи було подолання багатовікових суперечностей у відносинах між державами регіону і заміна збройних конфліктів конкуренцією [21].

Поряд з економічною потужністю важливим фактором впливу Євросоюзу на міжнародні процеси є його культурний і культурно-політичний вплив. І ЄС, і його держави-члени мають розгалужену інституційну систему м'якої сили. Будь-які академічні, аналітичні центри, громадянське суспільство, державні інститути (Британська Рада, Інститут Гете, Франкофонія тощо) можна розглядати як м'яку силу (а точніше – громадську дипломатію). Інструментами м'якої сили також можуть виступати фонди, що фінансуються партією, як, наприклад, у Німеччині (Friedrich Ebert Stiftung, Konrad

Adenauer Stiftung, Friedrich Naumann Stiftung та ін.). М'яка сила ЄС діє відповідно до правил і законів ЄС: якщо держава або компанія бажає співпрацювати з ЄС, вона повинна відповідати його законодавству. Культурна привабливість Європи та європейців, уявлення про надійність та економічну стабільність ЄС, *м'який вплив* політичних цінностей, орієнтація європейських політиків на співпрацю при розв'язанні міжнародних проблем із залученням багатосторонніх інститутів, акцент на несиллових засобах вирішення конфліктів істотно вирізняють характеристики м'якої сили ЄС у міжнародному співтоваристві, підкреслює Дж. Най [11].

Поняття "європейські цінності" містить у собі різні компоненти, серед яких – дотримання громадянських і політичних прав і свобод людини; етнорелігійна толерантність; вирішення конфліктів шляхом переговорів; підтримання економічної та політичної стабільності на основі громадської солідарності; забезпечення безпеки. Ці цінності поділяються всіма державами, що об'єдналися, і впливають на глобальний соціум. Європейські цінності багато в чому визначили формування нового політичного мислення, що привело до переходу людства від конфронтації періоду холодної війни до розрядки і подолання міжнародної напруженості. Найважливішим інструментом культурно-інтелектуального впливу Євросоюзу на країни і регіони є його досвід міждержавної економічної й частково політичної інтеграції.

Феномен наднаціональності в ЄС – унікальне явище у світовій практиці, пов'язане з трансформацією політичних систем європейських держав унаслідок їхньої участі в процесі регіональної інтеграції. Наднаціональність як якість політичної системи Євросоюзу реалізується в діяльності його інститутів завдяки принципу субсидіарності, що лежить в основі повноважень і компетенцій між акторами, які перебувають на різних рівнях владної піраміди [7].

Питання про те, що таке російський проект розвитку, принаймні в його проекції на пострадянський простір, залишалося невирішеним, незважаючи на запущений процес євразійської інтеграції. Він був витриманий в старій логіці: об'єднуватися навколо Росії необхідно в першу чергу тому, що це вигідно з економічної точки зору. Основне утруднення полягало в тому, що, розмірковуючи в цій площині, показати велику привабливість російського проекту порівняно із західним українопроблематично. Особливо у випадку з Україною, що має тісні економічні зв'язки з Європою і в масі своїй прозахідну еліту. Іншого ж ціннісного змісту, який дозволив би російській м'якій силі діяти в інших сферах, євразійський проект не мав. Ця обставина в українському випадку обеззброювала Москву. Кремль різко критикували всередині країни за пасивність на українському напрямку, але нічого принципово нового, відмінного від старої формули "економіка + контакти між елітами" Росія тут запропонувати не могла.

Ідея культурного проникнення на пострадянському просторі, зокрема в межах країн, носилася в повітрі з 2007–2008 рр., коли згідно з указами президента РФ виникли фонд "Русский мир" і Федеральне агентство у справах співвітчизників, які проживають за кордоном (Россотрудничество) [15].

Водночас аналогічне бачення почало формуватися в Російській православній церкві, яка після обрання на патріарший престол митрополита Кирила почала активно піднімати тему "триєдиної православної Русі".

На офіційному рівні цей дискурс було легітимізовано в ході передвиборчої кампанії Володимира Путіна 2011–2012 рр. і його першими виступами як Президента, в яких Росія була представлена як окрема цивілізація [12].

Тема близькості українського і російського народів, про яких російські керівники неодноразово говорили як про єдиний народ, піднімалася все частіше [6].

Фактично йшлося про першу за всі пострадянські роки спробу Москви розробити якийсь власний проект лідерства на території, яку колись обіймав Радянський Союз. Його тактично перевагою було те, що він не претендував на глобальність і в цьому сенсі не вступав в безперспективну боротьбу із західним проектом [1]. Проте він відкрито позиціонувався як альтернатива в межах території, культурно близької Росії. Ця модель почала проектуватися на Україну з 2008 р., коли урочистості з нагоди 1020-річчя Хрещення Русі перетворилися на міжцерковний конфлікт. Ішлося тоді про можливість надання офіційного статусу Київському патріархату і подальшого формування в Україні незалежної від Москви єдиної помісної православної церкви. Для України рух держави на Захід був нерозривно пов'язаний з розбудовою національної української держави, яка виглядала "незакінченою" без створення єдиної помісної української церкви. На противагу цьому російське світське й церковне керівництво вперше висунуло ідею нерозривного культурного простору, найважливішою частиною якого була Україна [5].

Головним провідником цього курсу з боку Москви стала саме Російська православна церква. Патріарх Кирило поставив зміцнення релігійних і культурних зв'язків з Україною однією зі своїх основних цілей. Регулярні патріарші візити до Києва (попередник Кирила відвідував Україну всього три рази за 18 років), заяви Кирила про бажання вивчити українську мову, наполегливі чутки про можливість перенесення патріаршого престолу до Києва – усе це мало на меті уникнути церковного відокремлення України і зберегти її як сферу культурного впливу Росії.

Росія потужно використовувала конфесійно-церковний чинник у власній політиці щодо Українського народу – від привласнення національного історичного минулого українців до збурення суспільних настроїв і дестабілізації політичної ситуації в нашій країні.

Необхідно також зазначити, що представники Української (МП) і Російської православної церкви (УПЦ (МП) й РПЦ) регулярно проводили інформаційно-маніпулятивні кампанії з дискредитації української держави. Акцент робився на нібито неспроможності чинної влади забезпечити дотримання релігійної свободи на підконтрольній їй території. Ключовий різноманітно презентований меседж, тиражований сьогодні ідеологами Московського патріархату, є таким: "в українському православ'ї існує одна "істинно-канонічна церква" – УПЦ (МП), яка зазнає "гоніння і переслідувань з боку розкольників", на яких має поклатися відповідальність за "продукування конфліктів у міжцерковних взаєминах, порушення прав і свобод віруючих" [14].

Якщо взяти до уваги той факт, що і Українська і Російська православні церкви – це набагато більше, ніж звичайні громадські організації, формально незалежні від держави, то стає зрозумілим, що йдеться про формування нового механізму реалізації Москвою своєї м'якої сили. Цей проект зіткнувся з об'єктивними труднощами, оскільки церква в сучасному світі – це особливий інститут зі своїми інтересами, які часом сильно відрізняються від світських. Також його доводилося здійснювати в ситуації, коли багато чого було вже згаяно.

Варто наголосити, що на цей час західна м'яка сила пустила в Україні глибоке коріння. Образ благополучного в усіх відношеннях Заходу, готового інтегрувати у свій склад Україну і тим самим реалізувати її пострадянську мрію, як і раніше стояв для українців дуже високо.

Як мінімум, одне покоління встигло подорослішати в умовах інформаційного і культурного домінування Заходу. Індоктринувати його за новими орієнтирами за кілька років було неможливо. Політичні та ділові еліти, включаючи східні, найбільш впливові з них, незважаючи на культурну та психологічну близькість до Росії, часто закріплену особистими та бізнес-контактами, орієнтувалися в масі своїй на Захід. Таким чином, Росія недооцінила потенціал руху України в протилежному від себе напрямку і переоцінила надійність культурних та історичних зв'язків між двома народами.

Росія, утративши уявлення про своє лідерство на пострадянському просторі й не маючи власного проекту розвитку, у принципі не могла опанувати механізми реалізації м'якої сили в Україні. Проблема полягала не в тому, що Москва не виділяла достатньо коштів для максимізації свого впливу на українську громадську думку і впровадила в Україні менше НУО, ніж США. Річ у тім, що ці канали не було чим наповнювати. На передкризовому етапі апеляція до історико-культурної спільності двох народів уже не могла докорінно змінити ситуацію. Курс на Захід був узятий, і навіть у традиційно проросійських регіонах його підтримувало понад чверть населення. У масовій свідомості українців не склалося чіткої кореляції між належністю до єдиного російського культурного поля і політичною лояльністю Росії як його ядра [2].

З іншого боку, об'єктивною перешкодою для реалізації російської м'якої сили в Україні був той факт, що цю діяльність довелось б здійснювати в ситуації наявності в Україні національного проекту державного будівництва, який багато в чому ґрунтувався на відторгненні російського культурного впливу. Росія для сучасної України є багато в чому ворожою та агресивною державою, співвідносячи себе з якою наша молода держава вибудовує власну ідентичність. Тому будь-який латентний російський вплив апіорі розглядався в Києві як загроза. У цій ситуації культурна експансія Росії в Україні, до усвідомлення про необхідність якої Москва підійшла на початок 2010-х рр., виявилася серйозно ускладненою.

Ще одна об'єктивна обставина: Росії в принципі важко оперувати категоріями політики м'якої сили. Для її успішної реалізації необхідно деякою мірою мати усвідомлення власної винятковості, показовості національного прикладу історичного розвитку. З опорою на цей потенціал свою м'яку силу розвивають Захід і Китай. Великий ресурс мав свого часу Радянський Союз. У Росії, яка відмовилася в 1991 р від моделі глобального і регіонального лідерства, на цьому шляху виникають труднощі.

Політика РФ будувалася, виходячи із цього посилення, що абсолютно не враховувало фактора м'якої сили Заходу. Євросоюз і США вклали величезні ресурси для просування позитивного іміджу Заходу через численні фонди, неурядові організації, культурні та освітні обміни. В українському суспільстві просто не було консолідованої влади, яка б підтримувала проросійський чи проєвразійський напрям під час демонстрацій, які відбулися після припинення переговорів щодо Угоди про Асоціацію. За допомогою цілого арсеналу засобів Заходу вдалося створити привабливий образ, який за рахунок емоційного впливу на громадську думку звів нанівець усі прагматичні аргументи російської сторони [22].

Хоч соціопитування показували приблизний паритет між прихильниками інтеграції з ЄС і Митним союзом, саме перші задавали інформаційний фон, а отже, мали можливість впливати на політику держави [4].

На 2013 р розуміння того, що інтереси Росії й Заходу на Україну різноспрямовані, цілком склалося. Москва

все більш явно відмовлялася визнавати правила гри, установлені за підсумками закінчення Холодної війни, і ставила під сумнів глобальне лідерство Заходу. У підсумку РФ використовувала проти західної м'якої класичну жорстку силу, на полі реалізації якої мала низку важливих переваг [1].

Російська "м'яка сила" зазнала невдачі в Україні тому, що не змогла перекопати українців у привабливості своєї культури, мови, традиційних цінностей та економічних перспектив. Росія не змогла висунути свій проєкт, який не обов'язково був би глобальним, як колись радянський, але дозволив би сформулювати новий порядок денний розвитку для пострадянського простору, який стикається багато в чому зі схожими викликами [2]. М'яка сила Росії асоціюється з дискурсами спільного минулого, а м'яка сила Європи базується на ідеї майбутнього процвітання й успіху.

Утім, сьогодні спостерігається безліч серйозних криз, з якими Захід змушений боротися, і далеко не завжди успішно. Перш за все, йдеться про виразну тенденцію повернення до моделі "відокремлених національних держав" і спроби протистояти процесам глобалізації, які набирають сили в США та Європі, а також у других регіонах світу. У світлі зазначених тенденцій актуальним є питання про спрямованість європейської інтеграції.

У 2004–2007 рр. Європейський Союз пережив масштабну хвилю розширення. Успіх моделі, ідеології та процесу об'єднання Європи був наявним – багато держав Центрально-Східної Європи, представники постсоціалістичного табору висловили бажання приєднатися до ЄС або його програм з готовністю перейняти його цінності й правила. ЄС став центром притягання [7].

Сьогодні світ спостерігає масу криз, які стресають Євросоюз ізсередини та ззовні, спроби подолати внутрішню нестабільність і недовіру громадян. Очевидними є проблеми координації та солідарності в Євросоюзі. Розгортаються запеклі дебати відносно принципів спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС не лише на національному рівні, а й на європейському наднаціональному рівні [24]. Основна проблема полягає в тому, що спроба формування європейської наднаціональної політики реалізується за умов відсутності цілісного європейського громадянського суспільства. До виникнення непорозуміння призводять різні національні ідентичності країн-членів Європейського Союзу та слабка "федеральна" згуртованість. У процесі прийняття рішень часто діють не лише національні інтереси, а й національні стереотипи. Національні уряди, які суттєво впливають на спільну зовнішню політику ЄС, іноді не зацікавлені в її повній реалізації та обмеженні власних повноважень і сфери компетенції. Часто джерелом протиріч стають проблеми гармонізації відносин між різними інституціями Євросоюзу, зокрема Європейським парламентом та Європейської Комісією [9].

На порядку денному стоїть у першу чергу подолання існуючих проблем, і лише потім – нові проєкти. При цьому нові проєкти складно назвати масштабними, якими були Єдиний внутрішній ринок або Економічний і валютний союз. Проблема відсутності масштабних проєктів в ЄС пов'язана з безліччю причин.

Так, неясна або неусвідомлена елітами і населенням сьогоднішня кінцева мета європейської інтеграції. Раніше все було досить зрозуміло. Це було прагнення до миру, недопущення нової війни, потім – підвищення економічної ефективності та затвердження акторності ЄС у глобалізованому світі. Але в сьогоднішніх реаліях мета інтеграції розмита – чутні лише загальні формулювання від чиновників і відсутність їхнього розуміння і підтримки громадянами ЄС. Також сьогодні немає таких

"загальноєвропейських" лідерів і натхненників, як Жан Моне і Жак Делор, яких підтримувала б національна і наднаціональна еліта і населення. Офіційні представники інститутів ЄС більше сприймаються як чиновники і технократи, але не як ідеологи і лідери.

Ідея інтеграції політичної та військової сфери неоднозначно сприймається національними державами [10].

Також малоймовірна інтеграція вшир – під великим питанням прийняття нових членів до ЄС і навіть поява нових кандидатів, особливо на тлі Brexit і викликаню ним невизначеності [13].

Як результат, ЄС доводиться розв'язувати поточні проблеми в уже інтегрованих галузях – у сфері єдиного внутрішнього ринку (напр., на порядку денному – створення єдиного цифрового ринку), у галузі охорони здоров'я, інфраструктури, енергетики та ін. [8].

Але чи буде цього достатньо для того, щоб посилити потенціал впливу Євросоюзу? Тим більше, сучасне покоління, яке не бачило Другої світової війни 1939–1945 рр., є більш вимогливим до ЄС і не сприймає, не усвідомлює первинну аргументацію об'єднання Європи заради миру. Європейський Союз шукає вихід з екзистенціальних криз, тоді як сама Європа поступово перестав сприйматися як центр світових політичних процесів уже і самими європейцями.

Хвиля націоналізму і популярності правих партій у державах ЄС, що нахлинула, показує, що багато цінностей і результати європейської інтеграції ставляться під сумнів громадянами ЄС, які останнім часом усе більше схильні симпатизувати правим партіям. За спостереженням фахівців Economist Intelligence Unit, упродовж 2016–2017 рр. у країнах, які намагаються з різним успіхом підтримувати демократичний політичний режим, відбувся "відступ демократії". Його основними рисами стали: зниження участі громадян у виборах і політичному процесі, проблеми з виконанням національними урядами своїх повноважень, падіння довіри до суспільних інституцій, розширення розриву між політичними елітами та виборцями, занепад незалежних ЗМІ, наступ на громадянські права, головним чином на свободу слова [17].

У практичній площині "відступ демократії" вилився в численні виборчі перемоги політичних сил і лідерів, яким удалося скористатися загальним розчаруванням людей через безвідповідальність традиційних партій і відчуженість державних установ від громадських інтересів [9].

Зазначимо, що на відміну від розвинутих західних держав, які захищені соціальною стабільністю та досвідом тісного партнерства в рамках ЄС і НАТО, Україна потрапила в ситуацію "відставання демократії" у час, коли відстань між очікуваними змінами та реальним станом речей, навіть в умовах відносно соціально-політичної стабілізації та зниження небезпеки війни, сприймається громадянами набагато гостріше, ніж під час поступового наступу правлячих еліт на демократичні інститути.

При виникненні криз деякі досягнення стали грати проти ЄС. Так свобода пересування й існуюча соціальна політика дозволили посилитися міграційній кризі. ЄС не вміє ефективно задіяти ресурс міграції без шкоди своєму населенню. Соціальні допомоги та неефективна політика інтеграції біженців і мігрантів у внутрішньоєвропейське середовище спричиняє масу проблем і викликів як для сфери свободи, правосуддя і безпеки, так і для європейської економіки.

Ще один прецедент – Brexit – поки тільки набирає оберти; не зовсім ясно, наскільки серйозними будуть наслідки імовірного виходу Великобританії з ЄС для подальшого розвитку інтеграції. Чи можливий і зовсім відхід назад і поступова дезінтеграція Союзу? Або

Brexit, навпаки, зробить ЄС згуртованішим, оскільки головний євроскептик та ініціатор концепції гнучкої інтеграції залишає Євросоюз?

Загалом Європейський Союз усе більше схильний саме до вибору гнучкої інтеграції – шляху, коли держави будуть рухатися до інтеграційних цілей відповідно до їхньої готовності. Східне партнерство не пропонує перспективи вступу до ЄС, і в якийсь момент він просто припиняє роботу із залучення своїх партнерів. ЄС надає фінансову та консультативну допомогу своїм східним партнерам щодо реформ, а не приймає *acquis communautaire* ЄС. Але, як показує українська ситуація, розширення норм Євросоюзу та європеїзація не передбачають створення зони стабільності та миру. Європеїзація сьогодні не гарантує миру та процвітання, і це серйозний удар по європейській м'якій силі. Інструменти жорсткої сили, тобто обмежувальні заходи, які застосовуються проти Росії, не досягли своїх цілей і не змінили політичний режим у Росії. ЄС не використовує інструменти примусу, щоб активізувати Україну щодо реформ або Мінського процесу. І це лише підкреслює дуже сильну диспропорцію між м'якою та жорсткою силою в ЄС і нездатністю прийняття підходу "розумної сили" [22].

Таким чином, крім вибору шляху, перед ЄС стоїть завдання збереження досягнень, оскільки накопичені проблеми можуть звести нанівець успіхи Євросоюзу. І цей виклик – один з найбільш серйозних за весь час розвитку Європейських співтовариств та Союзу. Наявність зазначених проблем підраиває потенціал впливу ЄС у країнах Східної Європи [13].

Аналіз лідерського потенціалу ЄС засвідчує, що зовнішньополітичний інструментарій м'якої сили більше відповідає цілям зовнішньої політики ЄС, ніж використання силового ресурсу. Водночас події 2014 р. виявили необхідність консолідованої роботи європейської спільноти саме в "жорстких" питаннях безпеки та оборони. Адже навіть таке втілення м'якої сили, як Європейський Союз, не може існувати без можливостей обороноздатності.

Агресія РФ показала, наскільки важливим є проведення єдиного курсу в зовнішній політиці Європи в умовах, що склалися. Потужний економічний потенціал ЄС свідчить про можливість використання свого економічного тиску або заохочення, що є елементом жорсткої сили в політиці ЄС. Так, запровадження економічних санкцій проти Росії стало своєчасним і колегіальним рішенням, формат якого по суті був вироблений усередині ЄС протягом років та який показав власну ефективність.

Затверджена в червні 2016 р. стратегія ЄС для внутрішньої й зовнішньої політики "Спільне бачення, спільні дії: сильніша Європа" пропонує нове бачення глобальної ролі ЄС, здатного гарантувати мир і безпеку, що демонструє готовність забезпечити безпеку своїх кордонів і громадян.

В ЄС визнають, що Росія сьогодні є головним стратегічним викликом, оскільки вона посилює свою військову присутність у регіоні.

У Глобальній стратегії ЄС для внутрішньої й зовнішньої політики "Спільне бачення, спільні дії: сильніша Європа" зазначено: "Порушення Росією міжнародного права і дестабілізація України як вершина затяжних конфліктів у Чорноморському регіоні поставили під сумнів європейський порядок безпеки в його основі" [23].

Тому пріоритетними цілями співробітництва ЄС і України в галузі безпеки визнається розширення військово-політичного діалогу, підготовка військових фахівців, проведення спільних військових навчань та участь у миротворчих місіях [18].

В умовах глобальної нестійкості й геополітичних зрушень у сучасному світі просування національних інтересів залежать від нових ідей, економічних інновацій та взаємовигідного і рівноправного партнерства. РФ не має шансів на успішне просування м'якої сили оскільки:

- використовує пострадянський потенціал;
- невиразну російську модель розвитку (пріоритети розвитку, ефективність політичної й соціальної системи);
- фактор часу грає проти: у пострадянських країнах вирости покоління з відмінними культурними і мовними традиціями.

Водночас Москва має більший досвід у використанні жорсткої сили як у військовій, так і в економічній сфері. Російська та європейська жорсткі сили на теренах Східної Європи не збалансовані. Дії Росії являють серйозний виклик основним принципам сучасного європейського і світового порядку. Агресія і військова інтервенція Російської Федерації проти України поставили на порядок денний питання про збереження територіальної цілісності європейської держави.

Європейська інтеграція України залишається ключовим пріоритетом зовнішньої політики України. Не зважаючи на всю складність й суперечності інтеграційного процесу, європейська ідея є консолідуючим чинником, який об'єднує і політичні еліти, і українське суспільство загалом. Якщо ЄС не використовуватиме свою жорстку силу (економічну міць) для забезпечення суверенітету та європеїзації України, його можуть очікувати перманентна політична нестабільність і збройні конфлікти на східних кордонах у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Будаев А. В. "Мякая сила" в мировой политической динамике / Будаев А. В., Манойло А. В., Чихарев И. А., Демидов А. В., Столетов О. В. [Электронный ресурс]. – URL: http://kandidat2.webdevelopers.su/urok/nyagkaya-sila-v-mirovoy-politicheskoy-dinamike#_ftn33.
2. Вершинин А. А. Украинская политика России: между мягкой и жесткой силами / А. А. Вершинин. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.oigt-journal.com/jour/article/view/246>
3. "ГІБРИДНА" ВІЙНА РОСІЇ – ВИКЛИК І ЗАГРОЗА ДЛЯ ЄВРОПИ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://old.razumkov.org.ua/ukr/upload/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf>
4. За вступлення України в ЄС виступають 41 % громадян, за Таможенный союз – 35 %. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://zn.ua/POLITICS/zavstuplenie-ukrainy-v-es-vystupayut-41-grazhdan-za-tamozhennyi-soyuz-35-130295>. Источник : Киевский международный институт социологии, октябрь, 2013 ЕС 41% ТС 35% 10%
5. Карякин В. В. Военно-политические стратегии США и угрозы России : Анализ. обзоры РИСИ / В. В. Карякин ; под ред. д-ра социол. наук И. А. Романова ; Рос. ин-т стратег. исслед. – М. : РИСИ, 2014. – Вып. 2. – 32 с.; Комлева Н. А. Украинский кризис как элемент "тактики анаконды" / Н. А. Комлева [Электронный ресурс]. – 2014. – Режим доступа : <http://www.space-time.ru/assets/files/2-16.2014/2226-7271provrsi2-16.2014.13-komleva.pdf>
6. Комлева Н. А. Украинский кризис как элемент "тактики анаконды" / Н. А. Комлева [Электронный ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.space-time.ru/assets/files/2-16.2014/2226-7271provrsi2-16.2014.13-komleva.pdf>
7. Копійка В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / В. Копійка, Т. Шинкаренко ; КНУТШ, Ін-т міжнародних відносин. – К. : ІнЮре, 2001. – 448 с.

Н. Яковенко, д-р ист. наук, проф.,

Г. Пискорская, канд. ист. наук, науч. сотр.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

8. Кризові явища в євросоні та їх вплив на політичні трансформації в ЄС: Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.niss.gov.ua/articles/772/>

9. Мартинов А. Спільна зовнішня і безпекова політика Європейського Союзу: основні етапи розвитку / Андрій Мартинов [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://eustudies.history.knu.ua/andrij-martynov-spilna-zovnishnya-i-bezpekova-polityka-yevropejskogo-soyuzu-osnovni-etapy-rozvytku/>

10. Мінгазутдінова Г. Трансформація військової політики та політики безпеки в Європі на тлі "української кризи" 2014 р. / Галина Мінгазутдінова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://eustudies.history.knu.ua/galina-mingazutdinova-transformatsiya-vijskovoyi-polityky-ta-polityky-bezpeky-v-yevropi-na-tli-ukrayinskoyi-kryzy-2014-r/>

11. Най Дж. "Мякая" сила и американско-европейские отношения / Джозеф Най // Свободная мысль-XXI. – 2004. – №10. – С. 12–29.

12. Президент Путин полагает, что российскую безопасность укрепляют ядерное оружие и православие [Электронный ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.pravoslavie.ru/news/20667.htm>.

13. Толстов С. Проблеми та пріоритети України в умовах кризи європейської безпеки / С. Толстов [Электронный ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertnadamka/view/article/problemi-ta-prioriteti-ukrajini-v-umovakh-kryzi-jevropei/>

14. Україна заважає патріарху Кирилу підготуватися до Всеправославного собору [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/59901/

15. Фонд "Русский мир" создан во исполнение Указа Президента РФ от 21 июня 2007 года [Электронный ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : URL: <http://www.russkiymir.ru/fund/the-decree-of-the-president-of-the-russian-federation-on-creation-of-fund-russianworld.php#1>; Федеральное агентство по делам соотечественников, проживающих за рубежом (Россотрудничество) было создано Указом Президента РФ от 6 сент. 2008 года [Электронный ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://kremlin.ru/acts/bank/28020>.

16. Шерр Д. Нові ризики війни / Джеймс Шерр [Электронный ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <https://dt.ua/article/print/internal/novi-riziki-viyni-279542.html>; Power in International Politics: Does the World Go Hard? [Ivanchenko V., Khromakov D., Margoev A., Sukhoverkhov K.] HSE-MGIMO group University Consortium Annual Conference October, 5–6, 2017. Washington DC [Электронный ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/university-consortium/files/report_on_hard_and_soft_power_hse-mgimo_updated.pdf

17. Democracy Index 2017. The Economist Intelligence Unit. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.eiu.com/topic/democracy-index>

18. Developments in Security Policy: European and US Considerations Regarding the War in Ukraine [M. Britz, M. Pankovski, L. Ohman]. – Swedish Defense University, 2016. – 62 p.

19. Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics / J. S. Nye. – Public affairs Cambridge, 2004. – P. 5.

20. Nye J., Jr. A Smarter Superpower / J. Nye // Foreign Policy. – 2007. – April 18.

21. Popescu N. The Limits of Enlargement-lite: European and Russian Power in the Troubled Neighbourhood : Policy Report / N. Popescu, A. Wilson ; European Council on Foreign Relations. – London. – June, 2009. – 69 p.

22. Power in International Politics: Does the World Go Hard? [Ivanchenko V., Khromakov D., Margoev A., Sukhoverkhov K.] HSE-MGIMO group University Consortium Annual Conference October, 5–6, 2017 Washington DC [Электронный ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/university-consortium/files/report_on_hard_and_soft_power_hse-mgimo_updated.pdf

23. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy [Электронный ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : https://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/eugs_review_web.pdf

24. Vdovychenko V. Que vadis, dear EU? (The evolution of European security strategies approaches in the changing European Union / V. Vdovychenko // Європейські історичні студії. – 2018. – № 9. – С. 6–20.

Надійшла до редколегії 15.11.18

ИЗМЕНЕНИЕ СООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ МЯГКОЙ И ЖЕСТКОЙ СИЛАМИ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОЛИТИКЕ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Показано, как Европейский Союз и Россия рассматривают роль мягкой силы в международных отношениях, соотношение силовых и несиловых инструментов в их внешней политике. Предпринят также сравнительный анализ геополитических проектов Европейского Союза и России. Делается вывод, что хотя ЕС имеет в своем распоряжении более широкий потенциал влияния, ему не хватает целостной стратегии использования собственных инструментов, особенно в политическом измерении. Россия пока что владеет необходимыми ресурсами, чтобы ограничить влияние ЕС на трансформационные процессы в постсоветском пространстве.

Ключевые слова: Европейский Союз, Россия, мягкая сила, жесткая сила, украинский кризис, геополитические проекты, ценности.

N. Yakovenko, Doctor of Science, Prof.,
G. Piskorska, PhD. (History), Researcher
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CHANGING RATIO BETWEEN SOFT AND HARD POWERS IN INTERNATIONAL POLITICS OF THE EUROPEAN UNION AND RUSSIA

The article shows how the European Union and Russia view the role of soft power in international relations, the relationship between power and non-power instruments in their foreign policy. A comparative analysis of geopolitical projects of the European Union and Russia is also undertaken. It is concluded that although the EU has a wider potential for influence, it lacks an integral strategy for using its own instruments of hard power, especially in the political dimension. Russia so far has the necessary resources to limit the EU's influence on the transformation processes in the post-Soviet space.

Key words: European Union, Russia, soft power, hard power, Ukrainian crisis, geopolitical projects, values.

УДК 327:[314.743(477)+659.4]

Ч. Намонок, канд. політ. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна,
Т. Гумен, магістрант
Міжрегіональна академія управління персоналом, Київ, Київ

РОЛЬ ДІАСПОРИ У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ

Присвячено аналізу міжнародного іміджу сучасної України, ролі української діаспори в його формуванні та поліпшенні. Розкрито причини та чинники негативного сприйняття України за кордоном. Запропоновано заходи для підвищення інформаційної присутності України у світі та зростання інтересу іноземних держав до подій в Україні.

Ключові слова: діаспора, міжнародний імідж України, інформаційна присутність, зовнішньополітичне сприйняття.

Постановка проблеми. Сучасні пріоритети зовнішньої політики України пройшли довгий процес формування у доволі складних міжнародних умовах на тлі кількох революцій та затяжної російської агресії, коли наша держава була змушена відбудовувати свою боєздатність, аби захистити власну територіальну цілісність.

Формування позитивного іміджу держави сьогодні постає важливим завданням загальнонаціонального масштабу. Воно потребує спільних цілеспрямованих і послідовних дій офіційної влади й державних органів, громадських організацій, бізнесових структур і ЗМІ, мільйонів громадян України і численної української діаспори за кордоном.

Мета статті – з'ясувати політичні чинники, які зумовили негативне сприйняття України в сучасному світі, а також дослідити роль діаспори в поліпшенні іміджу нашої держави в країнах проживання співвітчизників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впливу українських громадян на зовнішньополітичні рішення держав проживання присвячені численні праці українських дослідників. Так, проблемами взаємодії з-кордонного українства та Української держави займалися Т. Шлепакова [3], Г. Луцишин [5], В. Гарагонич [6], А. Атаманенко [8] та ін. Останні дослідження показують рівень самоорганізації та бажання української діаспори взаємодіяти з Україною на державному рівні. Чинники формування іміджу держави також були предметом дослідження численних науковців в Україні та за кордоном. Ступінь впливу діаспори на формування іміджу України за кордоном утім досі досліджений недостатньо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попри доволі різке зростання інтересу іноземних держав до подій в Україні під час Революції Гідності та початку російської окупації українського Криму й бойових дій з російською регулярною армією на сході України Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова в результаті доволі ґрунтовного моніторингу дійшов висновку, що уявлення іноземних журналістів про Україну й сьогодні залишається поверховим, фрагментарним і часто негативним. Зокрема, не полишає газетних шпальт тема відсутності політичної волі для подолання корумпованості української влади, розквіт злочинності, відсутність економічних реформ. Пові-

домлення стосовно переважно вдалих наукових технічних розробок, спортивних досягнень, або ж мистецьких проектів обов'язково супроводжуються згадками про низький рівень матеріально-технічного забезпечення науковців, спортсменів тощо чи нападами на громадських активістів. Крім того, іноземна преса бачить Україну крізь призму значного науково-технічного потенціалу, багатих природних і людських ресурсів, які не використовуються належним чином [4].

Слід зазначити, що кожна країна має свої сфери інтересів щодо України. Відповідно до них і зосереджується пильна увага навколо України, часто базуючись на старих і нових стереотипах, подолати які належить саме Україні. Будь-які заходи, спрямовані на поліпшення міжнародного іміджу України, мають підкріплюватися реальними позитивними змінами в усіх сферах економічного, політичного та суспільного життя держави.

Значною мірою покращити імідж України вдалося через несподівано сильний опір українців російській військовій окупації Донбасу. Протистояння поступово набирає ознак замороженого конфлікту, що не сприяє подальшій підвищеній увазі до нього з боку західних суспільств. Саме це має зворотний ефект у поліпшенні міжнародного іміджу України.

Світова практика доводить, що сучасні держави прагнуть використати свої зарубіжні спільноти як потужний націє- та державотворчий чинник розвитку, дієвий інструмент впливу в країнах проживання співвітчизників. Для багатьох великих держав світу співпраця із земляками за кордоном стала ефективним інструментом реалізації зовнішньої політики, коли діаспори впливають на позицію інших держав за умови підтримки їхньої діяльності державою-походження [5].

До подібних заходів удалася, приміром, Польща напередодні ратифікації договору про вступ до ЄС, активно використовуючи польські громади зарубіжжя з метою мобілізації громадської думки в державах ЄС на користь входу Польщі до європейської спільноти [3]. Сьогодні такий досвід є важливим для України, зважаючи на її прагнення до реалізації євроінтеграційного процесу та посилення міжнародних позицій [6].

Західна українська діаспора не є однорідною. І якщо певний час Україна її сприймала як донора (ураховуючи